

закладі складаються з забезпечення безпосередньо виховного процесу та матеріально-технічної бази.

Таким чином, слід зробити висновок, що виховний процес у вищому аграрному навчальному закладі зазнає необхідного переосмислення і відповідного застосування нових теоретичних засад. Все це обумовлено змінами, що відбуваються як в соціополітичному житті українського суспільства, так і в світовому співтоваристві в цілому. Як вдалося встановити, організаційно-педагогічні умови виховної діяльності у вищих аграрних навчальних закладах складаються з: підвищення якості педагогічної діяльності (особистісної, ергономічної, соціальної); практичного спрямування змісту курсів підвищення кваліфікації; розвитку професійної активності викладача-аграрника, його потребнісно-мотиваційної і емоційно-вольової сфер. Важливим чинником виховної діяльності (особливо позааудиторної) виступає матеріально-технічна база.

Перспективними напрямками дослідження зазначеної проблеми вважаємо здійснення порівняльного аналізу зарубіжного досвіду щодо виховної діяльності у вищих аграрних навчальних закладах, а також подальший пошук активних форм і методів удосконалення педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут, 1996. – 238 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
3. Дубанесюк О.А. Концептуальні положення теорії професійної виховної діяльності педагога // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 4. – С. 90-97.
4. Зязюн І. Культура в контексті політики й освіти // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1997. – № 3-4. – С. 5-16.
5. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічних дій: Навч. посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: Український фінансовий інститут менеджменту і бізнесу, 1997.
6. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1997. – 304 с.
7. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (проект) // Освіта України. – 2000. – № 32. – 9 серпня.
8. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – № 71-72. – 26 жовтня.
9. Лузан П.Г., Дьомін А.І., Рябинець В.І. Формування активності студентів у навчанні. – К.: Вища школа, 1998. – 192 с.
10. Макаренко А.С. Избранные произведения в 3-х т. / Ред. кол. Н.Д.Ярмаченко и др. – К.: Рад. школа, 1985. – 360 с.
11. Педагогический энциклопедический словарь. – М.: Изд. “Большая Российская энциклопедия. – 525 с.
12. Сучасні аспекти виховного процесу у вищих навчальних закладах України // Тези доповідей міжрегіональної наук.-практич. конференції. – Львів, 2000. – 157 с.
13. Фицула М.М. Педагогіка: Навч. посібник для студентів вищих пед. закладів освіти. – Тернопіль, 1997. – 192 с.

УДК 370.1:378

Г.Г. Глухова

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена обґрунтуванню вихідних положень і технології формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів.

The article is devoted to grounding of initial points and technology of forming ecological culture of higher technical students.

Включення в структуру професійної і громадянської компетентності людини екологічної складової в умовах сучасної екологічної ситуації як в Україні, так і на планеті в цілому є надзвичайно актуальним і своєчасним. Інтегративний характер екологічних знань, протиріччя, що мають місце в структурі взаємин “людина-природа” зумовлюють необхідність підготовки молоді до розв’язання проблемних екологічних ситуацій поза залежністю їхнього професійного визначення. У зв’язку з цим не можна не погодитися з думкою провідних учених (В.Алексєєв, С.Глазачев, С.Дерябо, В.Данилов-Данильєв, А.Захлебний, В.Крисаченко, Н.Мамєдов, Г.Пустовіт, Є.Сластьотін, І.Суравєгіна), що одним із стратегічних завдань вищої школи є формування екологічної компетентності її випускників.

Ознайомлення з роботою вищих навчальних закладів засвідчує, що типовим недоліком екологічного виховання студентської молоді є відсутність інтегративного підходу до його розгляду як цілісного особистісного новоутворення. У традиційних моделях екологічної освіти перевага видається набуттю суми відповідних знань і відношень й недостатньо береться до уваги розвиток аксіологічної основи екологічної культури майбутніх фахівців. Водночас, на думку провідних учених-педагогів (І.Бєх, Т.Бутківська, І.Зязюн, П.Ігнатенко, Л. Крицька, В.Крисаченко, Р.Сеульський, Л.Хомич та ін.), ціннісні орієнтації є провідним механізмом впливу на людину, розвитку її сутнісних сил і духовного потенціалу. На жаль, до цього часу у педагогічній теорії і практиці вищої школи, взаємозв’язки між екологічною освітою й екологічними цінностями залишаються недостатньо вивченими.

Сучасні динамічні процеси в суспільстві спрямовують науковий пошук на знаходження нових шляхів формування ієрархічної системи цінностей. Проблеми виховання нових поколінь, становлення їх культури мають бути нерозривно пов’язані з формуванням екологічного світогляду та екологічної культури, що ґрунтується на збереженні довкілля, формуванні діалогічного підходу до природи, підпорядкуванні технічного прогресу екологічним вимогам та законам співіснування. Тому пошук механізмів гармонізації світосприймання, у тому числі й формування основ екологічних ціннісних орієнтацій молоді, і насамперед у студентів технічних ВНЗ як майбутніх провідників екологічної політики держави є однією з початкових проблем вищої школи. Результати дослідження засвідчують, що природничий аспект навчальних дисциплін складає незначну частку в загальному обсязі навчального навантаження в процесі підготовки майбутніх спеціалістів, безпосередньо пов’язаних з питаннями забезпечення екології навколишнього середовища. Більшість випускників не мають відповідного рівня екологічної культури, яка не стає моральним бар’єром чи орієнтиром у їх діяльності, який би дозволяв на рівні переконань вирішувати екологічні проблеми, активно брати участь у природоохоронній діяльності.

Для психолого-педагогічної науки ця проблема не є новою. Гносеологічним основам її розв’язання присвячено роботи М.Дробнохот, І.Зверєва, М.Гомової, Т.Чурилової та інших. Сутність та особливості екологічної культури розкриваються у працях Е.Гурусова, А.Захлебного, Г.Льїної, І.Суравєгіної, Л.Печко. Структура та місце екологічної культури в системі загальнолюдської культури знайшла відображення в роботах О.Вербицького, А.Горлова, Б.Лихачова, А.Лук’янова, М.Моїсєєва, А.Фадєєва.

Психологічні засади формування екологічної культури знайшли відображення у дослідженнях І.Бєлавіної, С.Глазачєва, Н.Дєжнікової, С.Дєрябо, В.Ясвина та інших. Розкриттю аксіологічних аспектів підходам до організації екологічного виховання присвячені праці С.Алексєєва, В.Такірова, Г.Костецької, Н.Назарової, В.Серікова, А.Степанюк, І.Солдаткіної, Г.Пустовіта.

Слід відзначити, що переважна більшість робіт з екологічної освіти й виховання стосується загальноосвітньої школи. Щодо вищої школи, то це питання, як правило, розглядається крізь призму окремих аспектів екологічної освіти й виховання студентської молоді (А.Бєрека, Л.Білик, Т.Вайда, В.Дзюба, Н.Крилова, Т.Корнер, Н.Максимчук, А.Нєчос, Т.Чурилова, М.Шапочка, М.Швед та ін.

Водночас у зв'язку з об'єктивними процесами, які відбуваються в соціально-економічному житті України, станом доквілля екологічна підготовка випускника ВНЗ має розглядатися як обов'язковий чинник його професійної кваліфікації. Це потребує вдосконалення всіх компонентів педагогічного процесу вищого навчального закладу, створенню умов для забезпечення якісно нового розуміння місця людини в системі “людина – природа – суспільство” з позиції гуманізму й духовності.

Метою статті є обґрунтування технології формування екологічної культури майбутніх фахівців техніко-технологічних спеціальностей на засадах аксіології.

Як засвідчують результати нашого дослідження, формування екологічної культури студентів технічних ВНЗ вимагає насамперед перегляду і переосмислення вихідних методологічних положень фахової підготовки спеціалістів, конструювання комплексу ефективних методів і прийомів, що відображають стратегію й логіку навчально-виховного процесу, спрямованого на науково обґрунтований екологічний розвиток особистості. Йдеться про систему категорій і принципів філософського, міждисциплінарного й частково наукового рівня.

Зокрема якісна організація підготовки випускників ВНЗ має базуватися на філософських принципах всебічного причинно-наслідкового зв'язку та обумовленості явищ і процесів об'єктивної педагогічної дійсності. Проектування професійних компетентностей вимагає врахування принципів історичності й конкретності, положення про пізнаність світу в цілому, у тому числі й сутності педагогічної діяльності. Важливою є опора на органічний зв'язок наукового передбачення з реформаторською діяльністю суспільства та ін.

Методологічним обґрунтуванням на міждисциплінарному рівні є системність і програмно-цільовий підхід до дослідження освітніх процесів, використання методів математичної статистики, моделювання.

Конкретно-науковий рівень передбачає врахування ієрархії освітніх і виховних завдань вищої школи, механізм верифікації очікуваних результатів, єдність термінологічних понять, врахування впливу комплексу чинників на внутрішні механізми формування особистості.

Психолого-педагогічною категорією, що дозволяє розкрити особливості впливу внутрішнього світу людини на взаємодію із зовнішнім середовищем є категорія цінностей. Врахування ступені її участі в цілеспрямованому розвитку індивіда дає можливість визначати відповідні важелі впливу на формування відповідних якісних характеристик особистості.

Сучасний стан навколишнього середовища вимагає якісно іншого поведіння з природою, зміни структури цінностей, а отже, переорієнтації основи еволюційного розвитку людства, тобто самого процесу антропогенезу. У зв'язку з цим екологічний імператив означає ту “заборонну ризик”, переступати яку людство не має права, тому що це приведе до його загибелі [10]. Це вимагає переорієнтації ціннісних шкал суспільства й детермінує побудову взаємин у системі людина – природа на основі етики й моральності. При цьому важливим є розуміння змісту поняття “екологічні цінності”. Так, Е.Гірусов [5] під цим терміном поєднує комплекс елементів природного середовища й виділяє біологічні, екологічні, естетичні, побутові та пізнавальні їх групи. На думку Н.Вінокурової й Н.Ніколіної [4], система екологічних цінностей має включати: людину, універсальність життя, цінність природи, оптимальне узгодження потреб людини з екологічними вимогами.

У сфері педагогічних екологічних цінностей на увагу заслуговують дослідження, що аналізують екологічні цінності під кутом зору включення їх у процес екологічного виховання. Це загальнолюдські, суспільні й особистісні цінності. Загальнолюдські – пріоритетність життя, гармонія з природою, Батьківщина, звичаї та традиції, пов'язані з охороною природи, наука, екологія. Суспільні – раціональне природокористування, ноосфера, якість навколишнього середовища, екологічний імператив, естетичні потреби. Особистісними є ті екологічні цінності, стосовно яких людина свідомо самовизначилася, і які перетворилися на особистісно значимі. “Особистісні цінності, як наголошує І.Бех, складають

внутрішній стрижень особистості. Його й можна інтерпретувати як ціннісну етичну орієнтацію” [3:7]. Взаємозв’язок соціальних і особистісних цінностей залежить від того, на основі якої парадигми вирішується це питання. Так, у межах асоціальної – особистісної та соціальні цінності протистоять один одному, а в рамках пан-соціальної парадигми – переважають процеси фактичного ототожнення особистісних цінностей із соціальними [9:37]. Найбільш плідною, на нашу думку, є ідея, яка орієнтує на встановлення тісного взаємозв’язку і взаємозалежності між особистісними і соціально значущими цінностями, де останні виступають основою для індивідуального розвитку людини, яка привласнює їх у своє надбання.

Стрижневою лінією в системі екологічних цінностей має визначатися гармонія людини й природи, на основі якої створюється похідна ієрархія цінностей. Це супідрядні цінності загального порядку:

- усе живе є органічним цілим, де всі компоненти взаємопов’язані і взаємозалежні;
- життя й гармонійний розвиток людини розглядаються в якості органічної частини природного середовища;
- природа розглядається в гармонії і з позицій збереження її регулятивних сил.

Наведені вихідні положення є основою формування екологічної культури студентів. Разом із тим складність і багатоаспектність виховних завдань вимагають урахування як загально педагогічних і дидактичних, так і суто специфічних принципів. Це діяльнісно-особистісний характер розвитку задатків і здібностей, орієнтація на активне навчання й мислення, цілеспрямований і організований вплив на студента і самостійну його діяльність як суб’єкта виховання. Безпосередня організація навчально-виховного процесу вимагає врахування відомих дидактичних принципів (науковості, систематичності й послідовності, зв’язку з життям, єдності свідомості й активності, навчання на високому рівні труднощів, наочності та ін.).

Розроблена за результатами нашого дослідження технологія формування екологічної культури студента включає: блок цілепокладання (мета й завдання), відповідним чином трансформований із нормативних державних стандартів вищої освіти; теоретико-методологічні концептуальні вихідні положення (закономірності, принципи, правила); змістовий (навчальні дисципліни, позааудиторна виховна робота, науково-дослідна діяльність, різновиди практик, самоосвіта й самовиховання) і процесуальний (методи, організаційні форми, засоби) та механізми управління (діагноз, прогноз, проект, організація блоку, моніторинг, корекція).

Дані експерименту засвідчують, що ефективно формування екологічної культури вимагає свого розгляду як складової цілісного процесу становлення фахівця й заломлюється через структуру особистості студента (екологічний досвід, біологічно обумовлена підструктура, форми відображення довкілля, емоційно-вольова й мотиваційна сфери, екологічна спрямованість). Сутнісне наповнення технології полягає в тому, що за допомогою комплексу традиційних та інноваційних методів і форм навчання й виховання з урахуванням психофізіологічних особливостей студентів здійснюється планомірний вплив на їхню свідомість та поведінку з метою формування відповідних екологічно-моральних установок, понять, принципів і ціннісних орієнтацій. Необхідне середовище для розвитку основ екологічної культури студентів створюється через використання потенційних можливостей навчально-виховного процесу та інших видів їх професійної підготовки.

Технологічні етапи передбачають аналіз основних характеристик нормативної моделі (державний стандарт) екологічної підготовки випускника технічного ВНЗ; урахування комплексу чинників, що впливають на зміст майбутньої екологічної діяльності; конкретизацію мети й завдань; конструювання змісту, форм, методів і засобів реалізації виховної мети та прогнозування результатів діяльності.

Цілепокладання передбачає визначення чіткої ієрархії взаємозалежних педагогічних, управлінських, інформаційних, комунікативних та економічних завдань, що забезпечують досягнення кінцевої мети.

Дидактично-методичний супровід технології досліджує проведення попереднього аналізу й визначення відповідних тем навчальних програм, навчальних дисциплін, що містять еколого-значущі матеріали; визначення в навчальному матеріалі ключових елементів, що уможливають цілісне бачення складових екологічної культури студента, розробки системи аналітичних завдань відповідно до типів цінностей і комплексу засобів їх поетапного розв'язання.

Мета першого полягає у забезпеченні діагностики вихідного стану економічної підготовки студента, розвитку емоційно-вольової, мотиваційної сфери, наявного об'єму екологічних знань і екологічної спрямованості. На основі одержаних даних проектується програма екологічної освіти першокурсників. Системоутворюючим елементом тут є достовірність інформації щодо орієнтацій студентів, а також тип, ставлення до навколишнього середовища в ієрархії їхніх цінностей.

Цільовим компонентом другого етапу є цінність споживання. До основних завдань тут відносяться: уміння визначати цінності споживання, аналізувати їх із позицій потреб людини й суспільства, давати оцінку утилітарному типу взаємодії людини й природи, виявляти своє ставлення до нього. Формування в студентів потреби перегляду взаємин між людиною й довкіллям на новій ціннісній основі, розуміння небезпеки й згубності наслідків утилітарних цінностей є провідним завданням цього етапу.

Діяльність студентів сконцентрована на свідомому засвоєнні інформації, її інтерпретації з позицій обмеженості взаємин “людина-природа” рівня цінностей використання, на поглибленні екологічного тезауруса, цілісному сприйнятті навчального матеріалу, на розумінні значення раціонального природокористування. На цьому етапі розвивається вміння аналізувати, самостійно визначати й диференціювати види цінностей, аргументувати своє ставлення до природи.

Ціннісним компонентом третього етапу є рівень збереження навколишнього середовища. Тут превалює постулат про необхідність збереження ресурсів природи для існування суспільства. Для розвитку вмінь класифікувати цінності, володіти методами виявлення особливостей зберігаючого типу взаємодії людини й навколишнього середовища, формами природоохоронної роботи здійснюється відбір і систематизація екологічної інформації, опановуються методи й принципи природоохоронної діяльності на ціннісно зберігаючому рівні екологічної культури.

Зусилля педагогічного колективу спрямовуються на поглиблення знань студентів про природу, суспільство й людину, на опанування досвідом творчого емоційно-оцінного ставлення до дійсності. Для цього створюються проблемні ситуації екологічного характеру, актуалізуються знання для формування варіативних гіпотез їх розв'язання, організуються відповідні екскурсії, здійснюється керування науково-дослідною роботою, орієнтованою на свідоме студентами екологозберігаючих видів діяльності. Сприяє цьому розвиток рефлексії, що забезпечує оцінку результатів своєї участі в розв'язанні проблеми природоохоронного характеру, виявити недоліки у своїх екологічних знаннях і вміннях, свідомо накреслити шляхи їх корекції.

Ціннісним компонентом прикінцевого етапу є цінність відновлення й збільшення природного середовища, що передбачає гармонізацію розвитку людини й природи як єдиної системи. Метою цього етапу є формування ціннісних орієнтацій найбільш високого рівня, свідоме й глибоке оволодіння методами й методикою моделювання своєї майбутньої професійної діяльності на рівні цінності зростання. Світоглядні природоохоронні позиції мають стати життєвими принципами діяльності майбутнього спеціаліста протягом усього життя.

У підборі змісту та його структуруванні перевага надається матеріалу про відновлення природних об'єктів навколишнього середовища. Дидактико-методичними засобами засвоєння й свідомого осмислення студентами ролі й значення цінності природного середовища, необхідності гармонізації взаємодії з навколишнім світом є різновиди ціннісно-орієнтованої прогностичної та проектної діяльності. Контроль за процесом поетапного

просування особистості студентів до свідомого осмислення значення екологічних цінностей забезпечується блоком зворотного зв'язку. За результатами діагностики визначається провідний тип взаємин з природою, що є одночасно й ключовим критерієм визначення рівня сформованості екологічної культури випускника вищого технічного закладу.

Таким чином, необхідною умовою формування екологічної культури студентів технічних вищих навчальних закладів є наявність ефективної технології, яка має ґрунтуватися на концептуальній аксіологічній основі. Механізм формування екологічної культури передбачає включення студентів у соціально-ціннісне спілкування через створення відповідного екологічно-ціннісного середовища. Морально-екологічне становлення студентами базується на загальних закономірностях розвитку особистості, рушійною силою якого є протиріччя між новою інформацією й наявним їх багажем. Присвоєння екологічних норм поведінки відбувається на основі переходу зовнішніх впливів у внутрішній план особистості з урахуванням її індивідуальних якостей і дії комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників.

Технологічний процес поєднує послідовність дій визначених педагогічних компонентів: цільового (поетапне досягнення відповідних рівнів екологічної культури студента); методологічного (закономірності, принципи, правила); змістово-процесуального (засвоєння системи знань і вмінь, співвіднесених із типом еколого-ціннісних орієнтацій) та еколого-виправданих методів і організаційних форм навчально-пізнавальної діяльності), механізму зворотного зв'язку (сукупність засобів, що забезпечують діагноз, прогноз, проектування, організацію, педагогічний моніторинг і корекцію динаміки розвитку означеної якості).

Подальшого вивчення й наукової інтерпретації потребують питання, пов'язані з обґрунтуванням більш дійових механізмів впливу на внутрішню сферу особистості студента, розробки цілісної системи екологічного виховання в масштабах всієї системи національної освіти та інші.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев В.П. Очерки экологии человека. – М.: МНЭПУ, 1998, – 226 с.
2. Берека А.Д. Екологічна освіта: стан і завдання // Рідна школа. – 1995. – №6. – С.33-34.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Винокурова Н.Ф., Николина В.В. Экологические проблемы в системе экологического образования //Современные проблемы экологии /Под ред. А.А.Касьяна. – М., Просвещение, 1999. – С.62-75.
5. Гирусов Э.В. Основы социальной экологии: Учеб. пособие. – М.: Изд-во РУДН, 1998. – 172 с.
6. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Методики диагностики и коррекции отношения к природе. – М.: Б. Ы., 1995. – 147 с.
7. Данилов-Данильян В.И. Устойчивое развитие и проблемы экологической политики //Экос-информ. – 1999. – №5. – 121 с.
8. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.
9. Леонтьев Д.А. От социальных ценностей к личным: социогенез и феноменология ценностей регуляции деятельности // Вестник Моск. ун-та. – Сер.14: Психология. – М., 1996. – С.37.
10. Моисеев Н.Н. Образование и экология. – М.: Изд-во ЮНИСАМ, 1996. – 292 с.
11. Пустовіт Г.П. Філософсько-культурологічний аспект в екологічній освіті //Шлях освіти. – 2002. – №3. – С.2-7.
12. Степанюк А.В. До проблеми формування цілісних знань школярів про живу природу // Педагогіка і психологія. – 1997. – №4. – С.68-77.
13. Шапочка М.К. Развитие экологической освіти у вищій школі //Проблеми освіти. – Вип.4. – К.: ІЗМН, 1996. – 160 с.
14. Швед М.С. Развитие экологического мышления студентов университета в процесі професійної підготовки: Дис. ... канд.пед.наук: 13.00.04. – Львів, 1997. – 211 с.